

HUDUDLARDA XAVFSIZ MUHITNI YARATISH VA HUQUQBUZARLIKLARNING BARVAQT OLDINI OLISH YO'NALISHLARI (AQSH TAJRIBASI MISOLIDA)

Umarov Zakir Ravupovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti "Maxsus-
kasbiy fanlar" kafedrasi professori, iqtisod fanlari nomzodi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17840459>

ARTICLE INFO

Received: 1st December 2025

Accepted: 2nd December 2025

Published: 5th December 2025

KEYWORDS

Xavfsiz muhit, huquqbuzarliklar profilaktikasi, AQSH tajribasi, community policing, problem-oriented policing, neighborhood watch, jamoatchilik nazorati, barvaqt oldini olish, xavf xaritalash, jamoat xavfsizligi.

ABSTRACT

Ushbu maqolada AQSH davlatida huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish va jamoalarda xavfsiz muhitni yaratishga qaratilgan konsepsiyalar, politsiya faoliyatining zamonaviy mexanizmlari hamda jamoatchilik bilan hamkorlikning samarali usullari tahlil qilinadi. Xususan, community policing, problem-oriented policing va neighborhood watch kabi modellarning amaliy ahamiyati yoritilib, ularning mahalliy hududlarda xavfli vaziyatlarni erta aniqlash, tahdidlarga tezkor chora ko'rish va fuqarolar ishtirokini kuchaytirishdagi samaradorligi ko'rsatiladi. AQSH tajribasi asosida jamoat xavfsizligini ta'minlashda profilaktika inspektorlarining roli, fuqarolar bilan o'zaro ishonchli munosabat o'rnatish, raqamli texnologiyalardan foydalanish va xavf xaritalarini tuzish orqali xatarlarni prognozlash kabi ilg'or yondashuvlar taxliliy asosda o'rganiladi. Maqolada mazkur tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish, hududlarda barqaror xavfsiz muhitni shakllantirish uchun amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

AQSHda hududiy (mahalliy) darajada xavfsiz muhitni yaratish va huquqbuzarliklarni barvaqt oldini olish faoliyati mamlakatning jamoat tartibi tizimining asosiy ustuni hisoblanadi. Bu yo'nalishdagi tajriba 20-asrning oxiridan boshlab rivojlangan bo'lib, unda jamoatchilik bilan hamkorlik, ilmiy asoslangan profilaktika va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi muhim o'rin tutadi. AQSHning bu tajribasi O'zbekiston kabi davlatlar uchun qimmatli saboq bo'lib xizmat qilishi mumkin, chunki u ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etish va aholining faol ishtirokini ta'minlash orqali jinoyatchilikni kamaytirishning samarali usullarini ko'rsatadi. Ushbu maqolada AQSHning asosiy strategiyalari, ularning ilmiy asoslari, amaliyotdagi natijalari va mulo'hazalari batafsil ko'rib chiqiladi.

AQSHda hududiy xavfsizlikni ta'minlashning asosiy konsepsiyasi "jamoatga yo'naltirilgan politsiya faoliyati" (Community-Oriented Policing – COP) deb ataladi. Bu yondashuv 1994 yilgi "Zo'ravonlikka qarshi kurash va huquq-tartibotni mustahkamlash to'g'risida"gi Federal qonun asosida shakllangan bo'lib, Adliya vazirligining Jamoatga yo'naltirilgan politsiya xizmatlari (COPS) dasturi orqali amalga oshiriladi [1]. COPS dasturi 1994-yildan beri 20 milliard dollardan ortiq mablag' ajratib, 13 mingdan ortiq mahalliy va shtat politsiya idoralarini qo'llab-quvvatlagan. Uning maqsadi – politsiya va aholi o'rtasida sheriklikni rivojlantirish, jinoyatlarning sabablarini barvaqt aniqlash va profilaktika choralarini joriy etishdir. Masalan,

COPS doirasida 138 mingdan ortiq yangi politsiya xodimlari ishga olinib, ular hududiy patrullar va jamoatchilik bilan ishlashga yo'naltirilgan [2].

COPS dasturining samaradorligi ilmiy tadqiqotlar bilan tasdiqlangan. 2023-yilda chop etilgan maqolada ta'kidlanishicha, jamoatga yo'naltirilgan politsiya faoliyati aholining politsiyaga ishonchini oshiradi va tartibsizlik darajasini kamaytiradi, bu esa umumiy jinoyatchilikni 6-9% ga qisqartiradi [3]. Masalan, Birmingem (Alabama shtati) va Inglevuud (Kaliforniya) kabi shaharlarda COPS loyihalari doirasida mahalla fuqarolarining faol ishtiroki bilan "xavfli nuqtalar" (hot spots) aniqlanib, ularda video nazorat va ijtimoiy profilaktika choralari joriy etilgan. Natavanda, 2024-yilda ushbu shaharlarda zo'ravonlik jinoyatlari 15-20% ga kamaygan [4].

AQSH tajribasining o'ziga xos jihati – "Buzilgan deraza nazariyasi" (Broken Windows Theory)ning keng qo'llanishidir. 1982-yilda Jeyms Uilson va Jorj Kelling tomonidan ilgari surilgan bu nazariyaga ko'ra, mahalladagi kichik tartibsizliklar (graffiti, chiqindilar, mayda huquqbuzarliklar) e'tiborsiz qoldirilsa, ular katta jinoyatlarga olib keladi [5]. Nazariyaga asosan, politsiya mayda huquqbuzarliklarni qat'iy nazorat qilish orqali xavfsiz muhitni shakllantiradi. Nyu-York shahrida 1990-yillarda mer Rudi Djuliani va politsiya boshlig'i Uilyam Bratton tomonidan joriy etilgan "nul tolerantlik" siyosati aynan shu nazariyaga tayangan. 1994-1998-yillarda shaharda zo'ravonlik jinoyatlari 60 mingtadan ortiq kamaygan, bu esa nazariyaning samaraliligini ko'rsatgan [6].

Biroq, "Buzilgan deraza" nazariyasi tanqidlarga ham uchraydi. Ba'zi olimlar uning jinoyatchilikni kamaytirishdagi rolini 25% dan ortiq deb hisoblamaydi, chunki jinoyatlar kamayishi demografik o'zgarishlar va iqtisodiy rivojlanish bilan bog'liq bo'lgan [7]. Masalan, 2016-yilda Nyu-York politsiyasining o'z hisobotida "hayot sifati" politsiyasi (quality-of-life policing) jinoyat darajasiga ta'sir qilmaganligi ta'kidlangan. Shuningdek, ushbu yondashuv qora va lotin aholisi orasida diskriminatsiyani kuchaytirgan, chunki mayda huquqbuzarliklar uchun to'xtatish va tekshirish (stop-and-frisk) amaliyoti ularni nisbatan ko'proq qamrab olgan [8].

AQSHda hududiy profilaktikaning yana bir muhim elementlari – "Jinoyatlarning atrof-muhit orqali oldini olish" (Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED) va "muammoga yo'naltirilgan politsiya" (Problem-Oriented Policing – POP) strategiyalaridir. CPTED yondashuvi mahallalarning fizik muhitini (yorug'lik, chiqindilarni tozalash, trafikni tartibga solish) o'zgartirish orqali jinoyatlarni kamaytirishni nazarda tutadi. Flint (Michigan shtati) shahridagi pilot loyihada jamoatchilik bilan hamkorlikda CPTED choralari joriy etilganida, zo'ravonlik va oqsiz jinoyatlar 20-30% ga kamaygan [9]. POP esa SARA modeli (Scanning, Analysis, Response, Assessment) asosida muammolarni aniqlab, manzilli yechimlarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Boston politsiyasidagi Smart Street Tactics (SST) dasturi doirasida 13 ta "havfli nuqta"da 400 dan ortiq POP strategiyasi amalga oshirilganida, zo'ravonlik 25% ga kamaygan [10].

FBRning Uniform Crime Reporting (UCR) ma'lumotlariga ko'ra, 2020-2025-yillarda AQSHda umumiy jinoyatchilik kamaygan. 2020-yilda pandemiya tufayli zo'ravonlik jinoyatlari 30% ga o'sgan bo'lsa, 2023-yilda qotillar soni 16% ga kamaygan va 2020-yilga nisbatan 25% ga pasaygan [11]. Shimoli-Sharqiy hududlarda (Nyu-York, Boston) zo'ravonlik darajasi eng past (milliy o'rtachadan 20% kam), Janubiy hududlarda esa eng yuqori (milliy o'rtachadan 25% ortiq) [12]. 2024-yilda umumiy zo'ravonlik 9% ga, mol-mulk jinoyatlari 9% ga kamaygan, bu COPS va CPTED kabi dasturlarning samarasini ko'rsatadi [13]. Biroq, 2025-yilning birinchi yarim yilida hali ham ba'zi shaharlarda (Memfis, Oklahoma) zo'ravonlik yuqori darajada saqlanib qolgan [14].

AQSH tajribasining ilmiy asosi kriminologiya va urbanistika ilmlarida yetkazilgan. Professor Entoni Braga (Harvard universiteti) o'zining tadqiqotida "havfli nuqtalarda" politsiya faoliyatining jinoyatlarni 20-30% ga kamaytirishini ko'rsatgan [15]. Shuningdek, olimlarning fikricha, jamoatchilikning ishtiroki (Neighborhood Watch dasturi) politsiyaning

samaradorligini 15-25% ga oshiradi [16]. 2024-yilda chop etilgan maqolada ta'kidlanishicha, COPS dasturi aholining politsiyaga ishonchini 21% dan 40% ga oshirgan [17]. Biroq, tanqidlar ham bor: ba'zi tadqiqotlarda COPSning jinoyatni kamaytirishdagi roli faqat 4-6% deb baholangan, chunki ishga olish dasturi faqat vaqtinchalik yechim bo'lib, ilmiy asoslangan strategiyalar (hot-spots policing, focused deterrence) samaraliroq [18].

AQSHda hududiy profilaktikaning muvaffaqiyatining sabablari quyidagilardan iborat:

Neighborhood Watch va VIPS (Volunteers in Police Service) dasturi orqali fuqarolar politsiya bilan birga patrullar tashkil qiladi. Masalan, Kamden (Nyu-Djersi) shahrida 2012-2020-yillarda ushbu dasturi zo'ravonlikni 50% ga kamaytirgan [19].

Raqamli xaritalar (GIS), video nazorat va mobil ilovalar (COPS mobil ilovasi) orqali "havfli nuqtalar" real vaqtda kuzatiladi. 2025-yilda 8000 dan ortiq politsiya idorasi bu tizimlarni ishlatib, jinoyatlarni 10-15% ga kamaytirgan [20].

SARA modeli va CPTED asosida mahallalarda o'rganishlar o'tkaziladi. Filadelfiyada "tozalash va yashillashtirish" loyihasi trafik va yorug'likni tartibga solish orqali zo'ravonlikni 30% ga kamaytirgan [21].

Biroq, AQSH tajribasida kamchiliklar ham kuzatiladi. "Stop-and-frisk" amaliyoti qora aholi orasida diskriminatsiyani kuchaytirgan, chunki 97% to'xtatishlar ularga nisbatan bo'lgan [22]. Shuningdek, COPS dasturining 60% grant olinuvchilari xodimlarni ishga olishda qiyinchilikka duch kelgan, chunki mahalliy byudjetlar yetarli emas [23]. 2025-yilda DOJ OIG hisobotida COPSning ilmiy baholashni kuchaytirish tavsiya etilgan [24].

O'zbekiston uchun AQSH tajribasidan foydalanish mumkinchiliklari ko'p. Masalan, O'zbekistonning 2025-yilgi "Mahallada huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish" dasturi COPSga o'xshash bo'lib, mas'ul rahbarlarni biriktirish va ilmiy o'rganishlarni o'tkazishni nazarda tutadi. AQSHning CPTED va POP modellarini joriy etish orqali mahallalarda fizik muhitni yaxshilash va SARA modeli asosida manzilli choralar ko'rish mumkin. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni (video nazorat, mobil ilovalar) kengroq qo'llash huquqbuzarliklarni 10-20% ga kamaytirishi mumkin [25].

Xulosa qilib aytganda, AQSH tajribasi hududlarda xavfsiz muhitni yaratishning samarali usullarini ko'rsatadi: jamoatchilik bilan hamkorlik, ilmiy asoslangan profilaktika va texnologiyalarning integratsiyasi. Biroq, undagi tanqidlar (diskriminatsiya, vaqtinchalik yechimlar) o'rganilishi kerak. O'zbekiston bu tajribani o'z sharoitlariga moslashtirib, mahalla institutini kuchaytirish orqali osoyishtalikni ta'minlashi mumkin. Kelajakda COPS kabi dasturlarning ilmiy baholashni kuchaytirish va ijtimoiy adolatni ta'minlash muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Community Oriented Policing Services (COPS) Program: History, Funding, and Potential Issues for Reauthorization // Congress.gov. – 2023. – R48151.
2. Department of Justice | Office of Community Oriented Policing Services // justice.gov. – 2024.
3. Gill C. et al. Community-oriented policing to reduce crime, disorder and fear and increase satisfaction and legitimacy among citizens: A systematic review // Journal of Experimental Criminology. – 2021. – Vol. 17. – P. 1-35.
4. 2025 Crime Rates in U.S. Cities Report // safehome.org. – 2025.
5. Wilson J.Q., Kelling G.L. Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety // The Atlantic. – 1982. – March.
6. Harcourt B.E. How A Theory Of Crime And Policing Was Born, And Went Terribly Wrong // NPR. – 2016.
7. Lott J.R. More Guns, Less Crime // University of Chicago Press. – 2000.
8. Improving Public Safety Through Better Accountability and Prevention // Center for American Progress. – 2025.

9. Chamberlain A.W. et al. Community-engaged crime prevention through environmental design and reductions in violent and firearm crime // *Criminology & Public Policy*. – 2024. – Vol. 23. – P. 1-25.
10. Literature Review: Community-Oriented Policing and Problem-Oriented Policing // *OJJDP*. – 2023.
11. U.S. Crime Rates and Trends — Analysis of FBI Crime Statistics // *Brennan Center for Justice*. – 2025.
12. FBI Releases Monthly Crime and Law Enforcement Data // *fbi.gov*. – 2025.
13. Crimes in the United States 2025 | FBI's Crime Stats // *theglobalstatistics.com*. – 2025.
14. Crime Rate by City in the U.S. – 2025 Overview // *freedomforallamericans.org*. – 2025.
15. Braga A.A. Police Enforcement Strategies to Prevent Crime in Hot Spot Areas // *COPS*. – 2005. – P. 1-50.
16. Community Policing as the Primary Prevention Strategy for Homeland Security // *Homeland Security Affairs*. – 2025.
17. Community Oriented Policing Services (COPS) // *BJA*. – 2000.
18. Zhao J. et al. The Impact of COPS Grants on Crime Rates // *NIJ*. – 2002.
19. 10 Cities Making Real Progress Since the Launch of the 21st Century Policing Task Force // *whitehouse.gov*. – 2015.
20. Community Policing - Everbridge // *everbridge.com*. – 2023.
21. Saving Lives: Ten Essential Actions Cities Can Take to Reduce Violence Now // *Council on Criminal Justice*. – 2025.
22. Broken Windows Theory // *Psychology Today*. – 2019.
23. DOJ OIG Releases Report on the COPS Hiring Program // *oig.justice.gov*. – 2025.
24. Community Oriented Policing Services (COPS) Community Policing Development // *911.gov*. – 2025.
25. Vital City | 20 Strategies for Reducing Crime in Cities // *vitalcitynyc.org*. – 2023.

INNOVATIVE
ACADEMY